

Падагульненне і сістэматызацыя вивучанага па тэме “Складаны сказ”

В. В. Леванчук,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры СШ №18 г. Брэста

Мэты: сістэматызаваць уменне поўна і паслядоўна аналізаваць складаныя сказы, уменне вызначаць сэнсавыя адносіны, спосабы і сродкі сінтаксічнай сувязі паміж сэнсава-граматычнымі часткамі; удасканаліць арфаграфічныя і пунктуацыйныя навыкі; развіваць навыкі вуснага маўлення; спрыяць выхаванню глыбокага пачуцця павагі, чулых, беражлівых адносін да маці.

Тып: урок замацавання ўменняў і навыкаў.

Лексічная тэма. Я знаў толькі адну зорку – пяцікрылую далонь маці.
Максім Танк

Абсталяванне: выказванні пра маці, карткі з індывідуальнымі заданнямі, сігнальныя карткі, карціна М. Савіцкага “Партызанская Мадонна”, абраз Божай Маці Жыровіцкай, інтэрактыўная дошка.

Эпіграф. Місія Ваша – святая, мадонны:

Добрых, прыгожых дзяцей нарадзіць

І з калыханкай пяшчотнай, вядома,

Мову сардэчную ім падарыць. *Васіль Жуковіч*

Ход урока

1. **Арганізацыйны момант**
2. **Праверка дамашняга задання**
3. **Паведамленне тэмы і мэт урока**

Зачытваецца эпіграф.

Сённяшні ўрок па тэме “Складаны сказ” мы прысвячаем Маці, лепш сказаць – Мадоннам. Мадонна – жанчына, якая з’яўляецца ўвасабленнем прыгажосці, згоды, шчырасці, дабрыні, пяшчоты. Сваім нараджэннем мы абавязаны ёй, Маці. Яна радавалася нашай першай усмешцы, першым крокам. Пацалунак маці, словы яе суцяшэння гаілі боль лепш за любыя лекі. З яе, бы з чысцюткай крыніцы, пачынаецца ўсё самае лепшае ў жыцці чалавека. Народная мудрасць сцвярджае: “Бацька і маці ад Бога ў хаце”.

Сёння на ўроку мы ўзнавім веды пра складаныя сказы розных тыпаў, удасканалім уменні ставіць знакі прыпынку і вызначаць адносіны паміж сэнсава-граматычнымі часткамі, будаваць схемы. І ўсё гэта будзем рабіць на прыкладзе сказаў пра маці. А дэвіз сённяшніх заняткаў – “Паўтараем, паглыбляем, параўноўваем”.

4. **Аktуалізацыя ведаў**

Вучань на дошцы запаўняе алгарытм працы са складаным сказам.

Тэарэтычная частка. Фронтальнае апытванне

- Што такое складаны сказ?
- Дайце азначэнне складаназлучанага сказа.
- Назавіце сродкі сінтаксічнай сувязі ў складаназалежных сказах.
- Як вызначыць від даданай сэнсава-граматычнай часткі?
- Назавіце віды даданых сэнсава-граматычных частак у складаназалежных сказах.
- Назавіце віды падпарадкавання сэнсава-граматычных частак у складаназалежных сказах.
- Раскажыце пра структурную адметнасць камбінаваных сказаў.

5. Арфаграфічная хвілінка

Устаўце прапушчаныя арфаграмы, абгрунтуйце свой выбар, растлумачце пастаноўку выдзеленых знакаў прыпынку.

Вучань працуе на інтэрактыўнай дошцы, астатнія запісваюць у сшыткі словы з прапушчанымі арфаграфіямі. Тры вучні атрымліваюць карткі з індывідуальным заданнем (гл. Дадатак).

Сусветная ік(...)награфія ведае с(...)мсот назваў ікон Божай Маці. Сярод іх марыялогія вылучае Адзігітрыю, Жырові(...)кую і іншыя. Існуе легенда, што з(...)яўленне жыровіцкай іконы папярэдзіў цуд. Каліс(...)ці даўным(...)даўно на месцы манастыр(...)быў др(...)мучы лес, а навакол(...)е належыла падскарбію ВКЛ. Адночы летам праваслаўныя вернікі зайшлі ў лес, дзе ніколі раней не былі. І ў паў(...)змроку заўважылі ў галінах лясной грушы(...)дзічкі дзіўнае святло. Яны спусціліся з пагорк(...)і здзівіліся яшчэ больш: на дрэве праменіўся абразок Божай Маці. Пастухі знялі абразок. Быў ён выразаны з каштоўнага каменю, змяшчаўся на далон(...)рукі. Усцешан(...)ыя незвычайнай знаходкай, пастухі аднеслі абразок падскарбію. Той схваў яго ў куфэрак. Калі ж на наступны дзень захацеў паказаць знахо(...)ку гасцям, абразка ў куфэрку не аказалася. А праз некалькі дзён пастухі знайшлі зніклы абразок у тым самым месцы. Яны зноў перадалі яго сва(...)му гаспадару. Ён, усвядоміўшы незвычайнасць падзеі, даў абяцанне (...)будаваць у гонар дз(...)воснай праявы царкву. Не(...)ўзабаве тут паўстаў драўляны храм, алтар якога знаходзіўся на месцы, дзе расла груша.

Лексічная скарбонка (словы запісаны на дошцы)

Вучні знаёмяцца з лексічным значэннем слоў, з адным словам прыдумваюць складаны сказ.

Іканаграфія – у выяўленчым мастацтве строга абмежаваная сістэма выяўлення рэлігійных персанажаў.

Марыялогія – вучэнне царквы пра Божую маці.

Падскарбій – даглядчык дзяржаўнай казны.

Куфэрак – шкатулка, у якой захоўваліся родавыя каштоўнасці і перадаваліся з пакалення ў пакаленне.

6. Замацаванне ведаў

6.1. Праца з эпіграфам урока

Вучні запісваюць эпіграф у шыйткі. Разбіраюць сказ, тлумачаць настаноўку знакаў прыпынку, праваніс запазычаных назоўнікаў “місія”, “мадонна”, будуюць схему сказа.

6.2. Работа па варыянтах

Вучні запісваюць сказ, расстаўляюць знакі прыпынку, будуюць схему, два вучні працуюць на інтэрактыўнай дошцы.

Варыянт 1

Мне ніколі не пазабыць адзіноту
І ніколі журба не міне
Маці зноў пазірае з-за плоту
І чакае з дарогі мяне. *Сяргей Грахоўскі*

Варыянт 2

Ты цёмныя ночы не спала
На белай кашулі ў намёт
Ты мне васількі вышывала
Калі я збіраўся ў паход. *Анатоль Астрэйка*

6.3. Творчае заданне

Складзіце сказы па схемах. Не забывайце, што сёння ўсе сказы прысвечаны маці.

[], і [], (бо...).

[]: [], [].

[], [], (якая...).

Хвіліна адпачынку

Настаўнік зачытвае сказ; калі ён складаны, вучань падымае сігнальную картку з выявай валожкі, а калі просты – з выявай рамонка.

- Гадуюцца дзеці ў бацькоўскай любові –ратуецца вечнасць.

Л. Рублеўская

- Чамусьці бацькоўская хата без маці – што грудзі жывыя без сэрца.

М. Рудкоўскі

- Пры сонейку цёпла, пры мамцы добра. *Прыказка*
- Я знаў толькі адну зорку – пяцікрылую далонь маці. *Максім Танк*
- Калі нам бывае асабліва цяжка ў жыцці, мы заўсёды ўспамінаем маці.

Л. Дайнека

- Падзякаваць трэба той матчынай песні, з якой пачынаецца наша жыццё. *А. Лянок*

Я слаўлю мамы светлае імя – пяшчотнае, нібыта яблынь квецень.

М. Ляшчун

- Найвышэйшая ўлада на свеце – матчына. *М. Лужанін*

6.4. Вельмі добрым дарадцам для нас з'яўляецца народная мудрасць. Існуе шмат прыказак пра выхаванне, стаўленне да сваіх бацькоў, ролю маці для кожнага чалавека. Паспрабуйце ўспомніць прыказкі пра бацькоў, але не забывайце, што гэтыя павінен быць складаны сказ.

На інтэрактыўнай дошцы вучні разбіраюць прыказкі, вызначаюць тып сказа, від даданай часткі, сродкі сувязі, расстаўляюць знакі прыпынку, будууюць схемы. Дзве прыказкі запісваюць у сшыткі.

Дарагая тая хатка дзе радзіла мяне матка.

Няма тое крамы каб прадавалі мамы.

Дзіця плача а ў маці сэрца баліць.

Птушка радая вясне а дзіця – мамцы.

Сохне тая рука што на бацькоў падымаецца.

Мілая тая дарожка кудую я да мамы хадзіла.

Шануй бацьку з маткаю другіх не знойдзеш.

Матка парве пазуху хаваўшы для дзяцей а дзеці парвуць пазуху хаваўшы ад маткі.

Хто сваю маці паважае той і чужую не пакрыўдзіць.

Бацька і маці ад Бога ў хаце хто іх зневажае той добра не знае.

Вучні з высокім узроўнем навучання атрымліваюць карткі з індывідуальным заданнем.

Расстаўце знакі прыпынку, пабудуйце схемы. Зрабіце сінтаксічны разбор другога сказа.

1. Я слаўлю маму бо яна як Бог

Усім прабачыць і усё даруе

Яна для нас сабою ахвяруе

Як аніхто пакуль яшчэ не змог. *М. Ляшчун*

2. Час прыйшоў незваротнае траціць

Сустракаць за бядою бяду

Ды не знікне адвечная маці

Покуль следам за ёй не пайду. *С. Грахоўскі*

Выпраўце арфаграфічныя памылкі і расстаўце знакі прыпынку. Зрабіце сінтаксічны разбор першага сказа.

1. Веру я што ў маті ёсць крылы:

Яна птушкай можа лятаць,

Ды не той легка думнай зязюляй

што сваіх разгубіла дзецей... *С. Блатун*

2. У туманасцях ускалмачаных

дзе касмічныя завірухі

нам прыпомняца рукі маччыны

што люлялі калыску. *Р. Барадулін*

Вызначце, які сказ адпавядае схеме, зрабіце сінтаксічны разбор чацвёртага сказа.

1. [... , (дзе...), ...], (што...).
2. [], ды [], (покуль...).
3. [], (што...), [], (што...).
4. [], (бо...), [], (як...).

Сказы:

а) Веру я, што ў маці ёсць крылы,
Яна птушкай можа лятаць,
Ды не той легкадумнай зязюляй,
Што сваіх разгубіла дзяцей... (Сымон Блатун)

б) У туманнасьцях ускалмачаных,
дзе касмічныя завірухі,
нам прыпомняцца рукі матчыны,
што люлялі калыску. (Рыгор Барадулін)

в) Я слаўлю маму, бо яна – як Бог –
Усім прабачыць і усё даруе,
Яна для нас сабою ахвяруе,
Як аніхто пакуль яшчэ не змог. (Мікола Ляшчун)

г) Час прыйшоў незваротнае траціць,
Сустракаць за бядою бяду,
Ды не знікне адвечная маці,
Покуль следам за ёй не пайду. (Сяргей Грахоўскі)

6.5 У адным з самых старажытных помнікаў літаратуры, Бібліі, у другой кнізе Старога Запавету, расказваецца, як Бог сышоў на зямлю. І да яго на гару падняўся Маісей і вярнуўся адтуль са скрыжалямі – дзвюма каменнымі дошкамі, на якіх былі напісаны Дзесяць заповедзяў. Гэта найважнейшыя правілы, як жыць чалавеку. Пятая заповедзь вучыць: “Шануй сваіх бацьку і маці, і добра будзе табе, і доўга пражывеш на зямлі.”

Вучні пад дыктоўку запісваюць ў сшыткі сказ, адзін вучань робіць сінтаксічны разбор на інтэрактыўнай дошцы, тлумачыць сэнс.

6.6 Вусная праца.

Знайдзіце складаны сказ, вызначце тып даданай сэнсава-граматычнай часткі. Раствлумачце пастаноўку працяжніка.

Самы вялікі грэх – пакрыўдзіць маці! Няма даравання чалавеку, які наносіць крыўду маці. (Заір Азгур.)

7. Падвядзенне вынікаў урока. Выстааўленне адзнак.

Дамашняе заданне. Напісаць міні-сачыненне па прыказцы, выкарыстоўваючы складаныя сказы.

Літаратура

1. Валочка, Г.М. Практыкум па арфаграфіі і пунктуацыі беларускай мовы. 10-11 кл.: вучэбна-метадычны комплекс / Г.М. Валочка, В.У. Зелянко, І.Л. Бурак. (Беларуская мова. Факультатыўныя заняткі). – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010.
2. Колеченко, А.К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей / А. К. Колеченко. – СПб.: КАРО, 2004.
3. Куліковіч, У.І. Шлях да поспеху: 120 заданняў па беларускай мове вучням 7-11 класаў для падрыхтоўкі да ЦТ і алімпіяд: вучэбны дапаможнік / У.І. Куліковіч. – Мінск: БДТУ, 2014.
4. Леванюк, А.Я. Майстры кажуць... Беларускія літаратурныя афарыстычныя выслоўі: слоўнік афарызмаў / А.Я. Леванюк. – Брэст: БрДУ, 2010.
5. Цыбульская, С.І. Беларуская мова: Інтэсіўны курс падрыхтоўкі да тэсціравання і экзамену / С.І. Цыбульская. – Мінск: ТэтраСістэмс, 2004.

Дадатак

Картка з індыўідуальным заданнем

Расстаўце неабходныя знакі прыпынку. Зрабіце сінтаксічны разбор апошняга сказа.

Цудатворны абраз Божай Маці з’явіўся на рацэ Свіслач, ля самага горада Менска. Здарылася гэта 13 жніўня 1500 года. Людзей здзівіла і прывабіла нязвыклае святло і зьяне што сыходзіла з вады. Прыгледзеўшыся распазналі абраз паднялі яго і святыня была перанесена ў замкавую царкву Прасвятое Багародзіцы. Там абраз ушаноўвалі і атрымлівалі збаўленне ад розных бед. На пачатку Вялікай Айчыннай вайны ікона апынулася на складзе непатрэбных рэчаў паблізу Дома афіцэраў у Мінску аднак адна з набожных кабет знайшла яе. Абраз адрэстаўравалі і змясцілі ў Петрапаўлаўскай царкве. Пасля вайны святыня была перанесена ў кафедральны Свята-Духаў сабор і там яна знаходзіцца да гэтага часу. Як пакутная вандроўніца, Мінская ікона Божай Маці разам са сваімі вернікамі спазнала горыч страт і нястач, радасць пастаяннага вяртання да жыцця. Святыня стала ахоўніцай лёсу жыхароў беларускай сталіцы і нездарма вобраз Багародзіцы змешчаны на сённяшнім гербе стражытнага Мінска.